URBIS We know books

Władysław Szpilman

Pianistul

Amintiri din Varșovia 1939–1945

Urmate de fragmente din jurnalul lui Wilm Hosenfeld

Cuvânt înainte de
ANDRZEJ SZPILMAN

Epilog de
WOLF BIERMANN

Traducere din polonă de
LUIZA SĂVESCU

HUMANITAS fiction

LIBRIS We know books

Cuprins

Cuvânt înainte la noua ediție 5
Prefața din anul 2000 15

1. Războiul! 19
2. Primii nemți 32
3. Tata se înclină în fața nemților 42
4. Ghetoul 52
5. Dansul de pe strada Chłodna 64
6. Ceasul copiilor și al nebunilor 80
7. Gestul doamnei K. 93
8. Un mușuroi de furnici în pericol 105
9. Umschlagplatz 118
10. O șansă de a trăi 129
11. *Pușcași, înainte!* 138
12. Majorek 149
13. Certuri în vecini 165
14. Pungășia lui Szałas 174
15. Într-o clădire în flăcări 185

LIBRIS We know books

16. Moartea unui oraș 195
17. Viață contra votcă 202
18. *Nocturnă în do diez minor* 213
Post-scriptum 226
Fragmente din jurnalul căpitanului Wilm Hosenfeld 229
Epilog de Wolf Biermann – O punte între Władysław Szpilman și Wilm Hosenfeld, text alcătuit din treizeci și trei de părți 249

LIBRIS | We know books

1 Războiul!

La 31 august 1939, în Varșovia nu mai era aproape nimeni care să creadă că războiul cu Germania mai putea fi evitat, și doar optimiștii incorigibili erau convinși că Hitler se va speria de atitudinea categorică a Poloniei. Optimismul altora era expresia unui fel de oportunism, a convingerii, lipsite de orice logică, că nu se va ajunge la izbucnirea războiului și că se va putea trăi în continuare în pace; în fond, viața era atât de frumoasă.

Noaptea, orașul trebuia să respecte camuflajul cu mare strictețe. În case, lumea își etanșeiza cum putea camerele alese drept adăposturi în caz de atacuri chimice. De gaze se temeau toți cel mai mult.

În același timp, dincolo de ferestrele acoperite ale cafenelelor și barurilor, cântau orchestre, oamenii dansau, beau și se îmbărbătau patriotic cântând cântece de luptă. Necesitatea de a astupa ferestrele, de a purta măști de gaze pe umăr și întoarcerile noaptea cu taxiul pe străzile care arătau acum diferit dădeau vieții un farmec aparte, cu atât mai mult cu cât nu se simțea încă nici o amenințare.

LIBRIS We know BOOKS

Pe atunci locuiam împreună cu părinții, surorile și fratele meu pe strada Śliska și lucram ca pianist la Radio Polonia. În acea zi de august mă întorsesem târziu acasă și, obosit, m-am dus direct la culcare. Apartamentul nostru se afla la etajul al treilea, lucru care își avea părțile lui bune: praful și mirosurile străzii rămâneau jos, în vreme ce sus, prin ferestrele deschise, pătrundeau dinspre Vistula adieri de aer proaspăt. M-au trezit din somn ecourile exploziilor. Se crăpa de ziuă. M-am uitat la ceas: era șase. Exploziile nu erau prea puternice și părea că zgomotul lor răzbătea de la distanță, în orice caz de dincolo de marginile orașului. Erau cu siguranță exerciții de luptă, ne obișnuiserăm cu ele de câteva zile. După câteva minute s-a așternut liniștea. M-am gândit să mă culc la loc, dar deja se luminase. Prin urmare, m-am hotărât să citesc până la micul dejun.

Se făcuse cam ora opt, când ușa camerei mele se deschise brusc. În prag stătea mama, îmbrăcată de parcă ar fi trebuit să plece imediat în oraș. Era mai palidă ca de obicei și nu și-a ascuns nemulțumirea văzând că eram încă în pat. A deschis gura, ca și cum ar fi vrut să spună ceva, dar cuvintele i s-au oprit în gât și a trebuit să tragă adânc aer în piept. În cele din urmă a spus grăbit, iritată:

— Ridică-te din pat, a izbucnit războiul!

Am hotărât să merg imediat la Radio, unde aveam să-mi întâlnesc prietenii și să pot afla și cele mai noi vești.

M-am îmbrăcat, am mâncat și am ieșit din apartament. Pe zidurile caselor și pe stâlpii de publicitate

LIBRIS We know books
erau lipite afișe mari cu mesajul președintelui către națiune, în care eram informați despre atacul nemților asupra Poloniei. Unii oameni le citeau adunați în grupuri, alții însă alergau nervoși în diverse direcții, vrând probabil să-și rezolve problemele cele mai importante, dar și pe cele amânate. În magazinul din colț, aproape de casa noastră, proprietara lipea benzi de hârtie albă pe geamuri, care ar fi trebuit să împiedice spargerea lor în cazul unor bombardamente.

În timpul acesta, fiica ei decora farfuriile cu salată, șuncă și cârnați cu steguleț și mici portrete ale eroilor naționali. Pe străzi alergau necontenit vânzători de ziare, care fluturau ediții speciale. Nu se simțea nici o panică. Starea de spirit oscila între curiozitatea pentru ce va rezulta din toate acestea și uimirea că lucrurile luaseră o asemenea întorsătură.

În fața unuia dintre stâlpii cu afișe se oprise un bărbat cărunt, proaspăt bărbierit și îmbrăcat îngrijit, elegant, cu gâtul și fața roșii de enervare. Citea anunțul, dând neîncrezător din cap, apoi citea mai departe, potrivindu-și ochelarii pe nas. A zis câteva cuvinte, cu indignare:

— Au atacat… fără avertisment…

A privit spre oamenii din jur, curios să le vadă reacția, a ridicat o mână, și-a îndreptat ochelarii și a strigat:

— Asta e o porcărie!

O clipă mai târziu, mergând deja și neputând însă să se calmeze, mormăia pe sub mustăți, ridicând din umeri:

— Nu, așa ceva nu se face…

LIBRIS We know books

Parcurgerea drumului până la Radio, deși locuiam foarte aproape, s-a dovedit a fi o întreprindere deloc ușoară, care mi-a luat de două ori mai mult timp decât de obicei. Eram cam pe la jumătatea distanței, când a răsunat alarma din difuzoarele prinse de felinarele de pe străzi și deasupra intrărilor în magazine, ca și din cele puse la ferestrele caselor. Apoi s-a auzit glasul crainicului: „Alarmă pentru orașul Varșovia! Atenție, atenție, se apropie…", după care a urmat o serie de cifre și litere ale alfabetului în cod militar, care suna în urechile populației civile ca o incantație tainică. Oare cifrele însemnau numărul de avioane în zbor? Iar literele semnificau, poate, locurile unde aveau să cadă în curând bombe? Oare se număra printre ele și acela unde tocmai ne aflam?

Strada s-a golit imediat. Femeile se grăbeau înspăimântate spre subsoluri. Bărbații, nevrând să se adăpostească în ele, stăteau la porțile caselor și-i înjurau pe nemți, demonstrându-și curajul, dar și furia împotriva guvernului care decretase mobilizarea generală în mod ineficient și cu întârziere. Pe străzile pustii, parcă moarte, se auzeau doar certurile dintre membrii apărării antiaeriene și cei care refuzau să se adăpostească și, din motive doar de ei știute, apăreau din porțile clădirilor și încercau să se strecoare de-a lungul zidurilor. Puțin mai târziu s-au auzit din nou explozii, dar nici de data asta nu păreau a fi prea aproape.

Am reușit să ajung la clădirea Radioului în momentul în care a răsunat alarma a treia oară. Însă nimeni dintre cei de-acolo nu se gândea să coboare de fiecare dată în adăpostul antiaerian.

LIBRIS | We know books

Transmisia era dată peste cap, iar când se reușea în cea mai mare grabă să se improvizeze ceva, era din nou întreruptă, căci soseau știri noi și importante de pe front sau informații politice, care erau transmise fără întârziere, ilustrația muzicală făcându-se cu marșuri militare sau cu imnul național. Pe coridoare se instalase haosul. Printre oameni, unii erau încrezători și aveau o stare de spirit războinică.

Un angajat, chemat sub arme, venise să-și ia rămas-bun de la colegi și să-și arate uniforma nouă. Probabil își imaginase că toți îl vor înconjura și va avea loc o scenă impresionantă de despărțire. A trăit însă o dezamăgire: nimeni nu avea timp să-i acorde atenție. Stătea acolo, oprindu-și colegii care treceau în grabă, încercând să-și poată realiza măcar în parte programul său de „despărțire de viața civilă", despre care ar fi putut să le povestească mai târziu nepoților. Nu bănuia atunci că, două săptămâni mai târziu, nimeni nu avea să aibă timp nici măcar să-i cinstească memoria venind la înmormântarea lui.

În fața studioului m-a prins de mânecă un bătrân pianist de la Radio, profesorul Ursztein. De ani de zile măsura timpul în acompaniamentele de pian, așa cum orice alt om îl măsoară în zile și ore. Atunci când profesorul încerca să se întoarcă undeva în trecut, oriunde, în amintirile sale, întotdeauna începea de la cuvintele „Pe atunci cântam..." și când reușea în acest fel să găsească acompaniamentul respectiv după data la care avusese loc, ca o bornă kilometrică la margine de drum, îngăduia memoriei sale să descrie cercuri tot

LIBRIS We know books
mai largi, pentru a cuprinde și alte amintiri, mai puțin importante și mai îndepărtate.

Acum stătea în fața studioului, confuz și dezorientat: cum va arăta acest război, fără acompaniament la pian?

— Nimeni n-a putut să-mi spună – a început să se plângă – dacă voi lucra azi …

După-amiază s-a dovedit că vom lucra, fiecare la pianul lui. Emisiunile muzicale, deși într-o altă ordine decât cea programată inițial, urmau să aibă loc, totuși.

Între timp se apropiase vremea prânzului și unora dintre noi li se făcuse foame. Am plecat așadar de la Radio ca să mâncăm ceva într-un restaurant din apropiere.

Orașul arăta de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Pe arterele principale traficul era intens. Magazinele erau deschise și, pentru că primarul îndemnase populația să nu facă rezerve, fiindcă, în opinia lui, acestea erau inutile, nimeni nu făcea coadă. Vânzătorii stradali vindeau cu mare succes o jucărie din hârtie reprezentând un porc, care, după ce era despăturită coala într-un mod ingenios, se transforma în figura lui Hitler.

Cu greu am găsit o masă la restaurant. Multe feluri de mâncare, pe care le putuserăm comanda întotdeauna, acum lipseau. Celelalte se scumpiseră simțitor. Speculanții își începuseră deja în mod clar activitatea.

Discuțiile se axau mai ales pe intrarea în război a Franței și a Marii Britanii, așteptată peste puțin timp. Cu excepția câtorva pesimiști incorigibili, toți erau de

LIBRIS We know books
părere că acest lucru avea să se întâmple în decursul următoarelor ore sau chiar minute. Unii chiar credeau că și americanii urmau să declare război Germaniei. Argumentele invocate în acest caz se bazau pe experiența dobândită în războiul precedent și sunau de parcă acela fusese declanșat la vremea respectivă numai ca să se știe cum trebuia luptat de data asta.

Franța și Anglia au intrat în război abia pe 3 septembrie.

În ziua aceea, deși ceasul arăta deja ora unsprezece, eram încă acasă. Lăsaserăm radioul să meargă tot timpul, ca să nu ne scape nici una dintre știrile de ultimă oră. Totuși, comunicatele de pe front nu erau pe măsura așteptărilor. La drept vorbind, cavaleria noastră pătrunsese în Prusia de Est, iar avioanele noastre bombardau pozițiile de luptă germane, dar cu toate acestea armata poloneză trebuia să se retragă tot timpul din teritoriile deja ocupate, din pricina superiorității militare a inamicului. Cum era posibil acest lucru, câtă vreme propaganda noastră de război ne spusese că nemții aveau avioane și tancuri din carton, ce funcționau cu benzină sintetică, care nu era bună nici la încărcatul brichetelor? Multe avioane germane fuseseră deja doborâte deasupra Varșoviei și martori oculari povestiseră că au văzut cadavrele aviatorilor inamici în uniforme și ghete din hârtie. Cum putea o bandă atât de jigărită să ne oblige să ne retragem? Nimeni nu putea înțelege așa ceva.

Mama se învârtea prin salon, tata exersa la vioară, iar eu citeam ceva, așezat în fotoliu, când o emisiune

LIBRIS | We know books

oarecare a fost întreruptă și crainicul a anunțat că urma să fie transmisă o știre de importanță majoră. M-am apropiat de aparatul de radio, împreună cu tata, în timp ce mama s-a repezit afară din încăpere să-i cheme pe fratele meu și pe cele două surori ale mele. Din difuzor răsunau sunetele unui marș militar, după care comunicatul a fost repetat și iar am fost obligați să ascultăm marșuri, pentru ca, puțin mai târziu, crainicul să anunțe din nou că urmează să fie transmisă o știre importantă. Tensiunea devenise de-a dreptul insuportabilă, când răsună imnul nostru național și, imediat după el, cel britanic. Apoi am aflat că nu mai eram singuri în lupta cu dușmanul, că aveam un aliat puternic și că precis urma să câștigăm războiul, chiar dacă desfășurarea acestuia avea să fie schimbătoare sau nefavorabilă nouă la un moment dat.

Este greu de descris emoția care ne-a cuprins atunci. Mama avea lacrimi în ochi, tata pur și simplu plângea cu suspine, iar Henryk, fratele meu, a profitat de situație ca să-mi fluture mâna pe sub nas, într-un gest victorios, și să strige surescitat:

— Vezi? Am spus doar!

Regina era însă de părere că într-un asemenea moment nu era cazul să te contrazici. Stătea între noi și a spus calm:

— Încetați! Toți am știut că așa va fi…

Și, după o clipă, a adăugat:

— Asta rezulta din tratatele internaționale.

Regina era avocat, prin urmare o autoritate în asemenea chestiuni. Nu avea sens să mai discutăm.

LIBRIS We know books

Halina își concentra atenția asupra aparatului de radio, încercând să prindă postul britanic: se decisese să caute informații direct de la sursă.

Ambele mele surori erau cele mai calme din întreaga familie. Pe cine moșteneau? Dacă moșteneau într-adevăr pe cineva, atunci sigur aceea era mama, dar acum chiar și ea, în comparație cu ele, făcea impresia unei persoane impulsive.

Patru ore mai târziu, și Franța declara război Germaniei. După-amiază tata s-a hotărât să participe la manifestația care urma să aibă loc în fața sediului Ambasadei Marii Britanii. Mama nu voia să-l lase, dar el o ținea pe-a lui. Mai târziu, s-a întors acasă foarte agitat, înfierbântat și cu hainele mototolite. Ne-a povestit că-i văzuse acolo pe ministrul polonez al afacerilor externe, dar și pe ambasadorii Angliei și Franței. Ovaționase și, împreună cu alții, cântase până în momentul în care, brusc, li s-a cerut să se îndrepte cât mai repede spre casă, din pricina pericolului unui atac aerian. Mulțimea a dat curs acestei solicitări cu atâta frenezie, încât puțin a lipsit ca tata să nu fie sufocat. În ciuda acestor experiențe, era mulțumit și binedispus.

Din păcate, bucuria noastră a durat puțin. Comunicatele de pe front erau tot mai alarmante. În dimineața zilei de 7 septembrie, cineva a bătut puternic la ușa noastră. Era vecinul de vizavi, medic, încălțat cu cizme militare înalte, purtând o șapcă de sportiv și o scurtă de vânătoare și având un rucsac aruncat pe umăr. Era foarte grăbit, dar considerase că era de datoria lui să ne înștiințeze că nemții se apropiau deja

LIBRIS We know Books

de Varșovia, că guvernul nostru se retrăsese la Lublin și toți bărbații trebuiau să părăsească orașul, pentru a ajunge pe malul celălalt al Vistulei, unde urma să fie organizată o nouă linie de apărare.

La început, nici unul dintre noi n-a vrut să-i dea crezare. M-am hotărât să-i întreb și pe ceilalți vecini ai noștri dacă știau ceva. Henryk a dat drumul la radio, cu toate acestea în eter domnea liniștea. Postul amuțise.

Nu am reușit să găsesc prea mulți vecini de la care să pot afla ceva. Cele mai multe apartamente erau încuiate, în altele însă femeile își pregăteau soții și frații de drum, plângând și așteptându-se la tot ce era mai rău. Nu mai rămânea nici o îndoială că doctorul spusese adevărul.

M-am decis imediat să rămân. Nu vedeam nici un sens în a mă plimba de colo până colo. Dacă soarta voia să mor, mai bine să se întâmple în casa noastră. În afară de asta – mă gândeam – cineva trebuia să aibă grijă de mama și de surorile mele, dacă tata și Henryk aveau să plece. Când am discutat cu toții, s-a dovedit că și ei se hotărâseră să rămână.

Mama a încercat să ne convingă să fugim din oraș, din sentimentul datoriei. Se uita nervoasă la noi, cu ochii larg deschiși, și tot căuta noi argumente cu care să ne convingă să părăsim orașul. Când însă și-a dat seama că nu este în stare să ne înfrângă rezistența, chipul ei frumos, plin de expresivitate, a trădat un sentiment de ușurare și mulțumire; întâmplă-se ceea ce trebuia să se întâmple, dar mai bine să fim cu toții împreună.